

Mikkel Bang Maesen & Daniel Glibstrup Frandsen

Mikkel Bang Maesen. Cand.mag i Historie fra Aarhus Universitet, Kulturhistoriker ansat v. Bystrategi, Aarhus Kommune. Arbejder til daglig med historisk forankring i den strategiske udvikling af Aarhus by.

Daniel Glibstrup Frandsen. Cand.mag i Historie fra Aarhus Universitet, Kulturhistoriker og ansat v. Rigsarkivet i afdelingen for Adgang og egenaces. Arbejder til daglig med tilgængeliggørelse af data for borgere.

Keywords: Vandland; Forbrug; Klimaforandringer; Foucault; Heterotopi; Danmark; 21. århundrede

VANDLANDETS KULTURHISTORIE

Denne artikel undersøger vandets rolle i det moderne vandland. Vi undersøger den kommercielle og forlystelsesprægede udvikling af vandrum i overgangen mellem det 20. og 21. århundrede og trækker i den forbindelse på Horkheimer og Adornos begreb om kulturindustri. Derudover analyserer vi, hvordan vandområder påvirker og påvirkes af besøgende. Ved hjælp af Michel Foucaults begreb heterotopier analyserer vi kritisk vandlandet som et rum, der muliggør og iscenesætter afvigende adfærd med vand. Analysen er baseret på to autoetnografiske besøg i Lalandia i Søndervig og Billund, og den danner grundlag for en diskussion om, hvorvidt vandlandet vil forblive relevant i det 21. århundrede i lyset af de udfordringer, som klimaændringer og ressourcemangel medfører.

Indledning

Under skyggen af en simuleret flodbølge står vi midt i et rum, der synes at høre en anden verden til. Vandets susen om fødderne på os, den indelukkede akustik domineret af børneskrig og -latter og den umiskendelige duft af klor skaber en virkelighedsfjern atmosfære. Vi står i det varemærkede vandland, *Aquadome*TM, i Lalandias filial i Søndervig. Her forenes forbrug, kultur og underholdning i et komplekst historisk sammensurium af forskellige udviklinger af vands institutioner. Vandlandet er nemlig blevet den foreløbige endestation for vands kulturelle forbrugshistorie – et rum hvor vandet først og fremmest er blevet et middel til *underholdning*.

Overgangen fra 1800-tallets hygiejnefokuserede badeanstalter til 1900-tallets idrætsorienterede svømmehaller og nu til de mere temapark-inspirerede vandlande har krævet et stadigt større forbrug af vand og tilhørende ressourcer til opvarmning og byggeri. Derfor placerer vandlandet, som underholdnings- og adspredelsesinstitution, sig også som en omstridt og kontroversiel del af det 21. århundredes klimakamp, hvor ressourceknapheden og klimaforandringer i de seneste årtier har været genstand for en tiltagende debat om menneskehedens såvel som hverdagslivets forbrug af livsvigtige ressourcer.

Med Lalandia i henholdsvis Billund og Søndervig som casestudier vil vi dykke ned i, hvordan det moderne danske vandland er et resultat af 'det institutionaliserede vands' nationale og transnationale forbrugs- og kulturhistorie. Med inspiration fra Max Horkheimer og Theodor Adorno og deres forståelser af det moderne samfunds kulturindustri samt etnolog Orvar Löfgrens optegnelser over turismens udvikling i den vestlige verden, analyserer og diskuterer vi vandlandets betydning og virkning i dag med udgangspunkt i idéhistoriker Michel Foucaults rumteoretiske begreb, *heterotopier*. Afslutningsvist perspektiverer vi til nutidige problemstillinger med klimaforandringer, ressourceknaphed og bæredygtighed, og diskuterer, hvordan det moderne vandland placerer sig som kulturel institution i det 21. århundrede.

Tilgang

Idræthistoriker Verner Møller noterede i en analyse af de følelser og virkninger, som idrættens rum og steder skaber og danner rammer om, at de er "umåneligt svære at objektivere og gøre til genstand for analyse".¹ Stedanalyse *kan* fokusere på arkitektur ved for eksempel at studere form, æstetik og konstruktion. "Her drejer det sig om stedernes fakticitet", som Møller i den sammenhæng fremhæver.² Men når det kommer til, hvad steder betyder, gør og siger – for de mennesker, der tilgår dem **såvel som** for det omkringliggende samfund – bliver det noget mere besværligt og u håndgribeligt at bedrive en analyse.

Det kræver derfor "mod"³ at arbejde med steder og rums betydninger som genstand for analyse, for man må som forfatter bevæge sig ud i yderkanterne af videnskabelig praksis for at kunne finde disse betydninger.⁴ I arbejdet med denne artikel har vi måttet sande det samme i forhold til undersøgelsen af vandlandet som kulturel institution. Vores tilgang er en autoetnografisk afrapportering med udgangspunkt

1 Møller 1997, s. 126.

2 Møller 1997, s. 126.

3 Møller 1997, s. 143.

4 Selv analyserer Møller forskellige sportssteder, herunder hjemmebanen, ud fra begrebet *Genius Loci* (stedsånd), og åbner med dette begreb muligheden for at italesætte idrætshallen som udgjort af og i høj tilknyttet også til "subjektrelaterede oplevelseskvaliteter".

i Michel Foucaults rumanalytiske heterotopibegreb. Ud fra to besøg i henholdsvis Lalandia Søndervig og Billund analyserer vi således, hvordan vandlandet anno 2023 fremmaner bestemte kulturelle praksisser og følelsesmæssigheder i kraft af dets rumlighed og rumlighedens virkninger.

I tillæg til de autoetnografiske studier inddrager vi også relevant historisk kilde-materiale i form af avisartikler fra lokale medier, særligt i anlæggelsesperioden for henholdsvis Lalandia i Billund (åbnede i 2009) og Søndervig (åbnede i 2022). Aviserne har for eksempel interviewet Lalandias direktør eller været på besøg under byggeriet. Disse kilder bruges som baggrund for nogle af de observationer, vi har gjort af vandlandet som et kulturelt rum, og de kan således sætte observationerne i en mere konkret kontekst. Man skal dog være opmærksom på, at afsenderen af denne kildetype ofte er meget forankret i lokale interesser og kan have økonomiske og professionelle tilknytninger til Lalandia. Vi har igennem vores kildegranskning erfaret, at de lokale aviser ofte har ageret som velvilligt talerør for Lalandia, og herigennem understøttet (direkte og indirekte) Lalandias kommercielle interesser. Lokalaviserne bærer derfor ofte præg af en stærk tendens. På trods af disse forbehold har lokale aviser med deres interviews og reportager været den bedste kilde til at få et indblik i Lalandia. Et indblik som ikke kun tjener en erhvervshistorisk fortælling, men som også kan give et perspektiv på vandlandet som en samtidig kulturel institution, hvori der hersker rumlige praksisser og diskurser, der afspejler vores tids forbrug af og behov for vand som genstand for underholdning og adspredelse. Når vi således læser disse aviskilder, er det ikke for at vurdere, hvorvidt de har ret eller fejl i deres udsagn om Lalandia, men nærmere for at se udsagnene som udtryk for de bagvedliggende perspektiver og ideer, der har præget udviklingen af vandlandet.

Heterotopier

Begrebet *heterotopi* blev præsenteret i Michel Foucaults værk *Of Other Spaces* (Des Espace Autres) fra 1984.⁵ Allerede fra 1967 udviklede Foucault dog konceptet og anvendte blandt andet begrebet i forskellige forelæsninger og i interviews. Begrebet er oprindeligt et medicinsk begreb for en gevækst eller et organ, der sidder et forkert sted i kroppen, særligt i hjernen. Det vil sige, at heterotopien er karakteriseret ved en form for fremmedhed og afvigelse i dens placering i kroppen, om end den stadigvæk er i funktion, i modsætning til for eksempel en svulst. Selvsamme fremmedhed karakteriserede, ifølge Foucault, også nogle af de rum, hvori mennesker i moderne samfund bevæger sig i deres hverdagsliv.⁶

5 Oversat i 1986.

6 Foucault 1986, s. 1-2.

Et velkendt fremmed rum, som også Foucault fremhæver, kunne være *utopien*, dvs. det konstruerede og uvirkelige rum, der uagtet dets indhold er karakteriseret ved ikke at findes. Utopien er med andre ord et 'ikke-rum', et middel til at repræsentere og italesætte perfektionerede forestillinger og ideer over for bestemte fænomener.⁷ Foucault fremhævede dog, at der også fandtes egentlige virkelige rum, der kunne indeholde dele af samme mekanismer. Disse virkelige rum forstod Foucault som heterotopier, idet de var karakteriseret ved at være anderledes, fremmede og afvigende fra det omkringliggende miljø og deres rum.⁸ Heterotopierne findes således i samspil med de konkrete rum ved at spejle og rekonstruere dele af dem, ligesom utopien. Heterotopier er dog ikke bare skalareducerede rum baseret på større miljøer, men i stedet forvrængende og kritiske over for de andre rums herskende normer og betydninger.⁹

Foucault var imidlertid ikke meget mere konkret i forhold til afgrænsningen og definitionen på sit begreb, men holdt det generelt åbent i forhold til hvilke rum, der var eller ikke var heterotopier. Han kom dog med en række eksempler og opstillede desuden seks principper – eller krav – som karakteriserede heterotopier og altså markerede skellet mellem heterotopi og almindeligt rum.¹⁰ Som eksempler nævnte Foucault kirkegårde, fængsler, teatre, museer, haver m.fl. Alle disse rum virkede altså samtidigt spejlende og forvrængende på det omkringliggende samfund og dets øvrige rum. Eksempelvis fremførte Foucault, hvordan kirkegården var udformet som en by, men i stedet for huse med levende mennesker på 'gaderne' var der grave med døde mennesker. Foucault opstillede de seks principper for heterotopier således:

1. Afvigelse

Heterotopier er rum, der er definerede ved at indeholde en form for kulturel afvigelse fra de omkringliggende rums eksisterende normer. Alle kulturer indeholder således forskellige heterotopier. Den kulturelle afvigelse kan være større eller mindre, underlæggende eller fremtrædende, men er karakteriseret ved at vige fra gældende normer, praksisser og strukturer, eksempelvis ved at kunne udtrykke eller ligefrem efterligne en form for krise- eller undtagelsestilstand, der åbner mulighederne for at handle på ellers begrænsede måder. Et velkendt eksempel på dette kunne være et pissoir på gaden, der altså er et rum i rummet, hvori der kan foregå en kulturel kritisk afvigelse i form af at lade vandet på gaden.¹¹

7 Foucault 1986, s. 3.

8 Foucault 1986, s. 4.

9 Foucault 1986, s. 3-4.

10 Uddybes nedenfor.

11 Foucault 1986, s. 4.

2. Synkroni

Heterotopier har, på trods af dets afvigende væsen, en synkron funktion inden for den kultur, den eksisterer i. Det vil sige, at heterotopier ikke bare er overflødige rum, men rum, der udfører en funktion, såsom en kirkegård, hvor døde mennesker kan blive begravet, hvad der ikke kan foregå hvor som helst.¹²

3. Legitimering

Heterotopier har evnen til at legitimere afvigende elementer og fænomener i rum, hvor de ellers ikke hører til. Det kunne være i et teater, hvor der kan spilles et skuespil, der som bekendt bryder med den virkelighed, der findes uden for rummet. En skuespiller kan udgive sig for at være Hamlet, selvom han selvsagt ikke *reelt* er det.¹³

4. Akkumulering

Heterotopier kan akkumulere tid og lagre udtryk eller bidder af tid, der afviger fra det omkringliggende. Det kunne være et frilandsmuseum, der med aktører og ældre bygninger lagrer afvigelser fra den faktiske tid, som heterotopien befinder sig i.¹⁴

5. Slusen

Heterotopier er karakteriseret ved at have en åbne/lukke-mekanisme, der enten indlemmer eller udelukker subjekter fra heterotopien. Dette er situationen for et fængsel, der holder den ustraffede borger ude, men indlemmer den straffede.¹⁵

6. Spejling

Heterotopier virker spejlende, og de kan give illusioner og udtryk for rum, der eksisterer, om end på en vrænget og afslørende manér, der altså kan sætte almindelige rum i et andet lys. Her kunne campingteltet være et eksempel, idet den spejler et hus ved at have mange af de samme kvaliteter, om end på mindre plads og med færre elementer.¹⁶

Foucaults seks principper for heterotopier danner teoretisk grundlag for vores auto-etnografiske metodiske tilgang til at analysere og diskutere vandlandet som kulturhistorisk fænomen.¹⁷ Det hyper-kommercialiserede danske vandland Lalandia, som opstod i overgangen mellem det 20. og 21. århundrede, har fungeret som 'et rum i rummet', hvori vores historisk betingede og foranderlige praksisser og forbrug med vand er blevet udfoldet og udført gennem kulturelt *afvigende* adfærd. 'Afvigende' for-

12 Foucault 1986, s. 5.

13 Foucault 1986, s. 6.

14 Foucault 1986, s. 7.

15 Foucault 1986, s. 7.

16 Foucault 1986, s. 8.

17 Hertil har vi også fundet inspiration hos andre forfattere, der har anvendt heterotopibegrebet som metode til at analysere og diskutere rum som kulturelle fænomener. Se: Knudsen et al. 2022.

stået på den måde, at de praksisser som mennesker udlever med og gennem vand i vandlandets rum 1) adskiller sig fra de umiddelbare normer, praksisser og betingelser, der udgør og kendetegner de steder og rum, som vandlandet omslutes af og fungerer i samspil med, 2) adskiller sig fra andre kulturelle normer, værdier, praksisser og begrænsninger, som mennesker ofte tillægger/har tillagt forbruget af vand i andre rum og hverdagslige handlinger og 3) adskiller sig fra tidligere tiders omgang med og forbrug af vand som ressource.¹⁸ Vi analyserer og diskuterer dog ikke alene vandlandet som en heterotopi for 'afvigende' praksisser med vand. Vores heterotopianalyse vil også undersøge, hvordan vandlandet som kulturelt rum kan forstås synkront med og som en afspejling af periodens tendenser omkring vand som forbrugs- og underholdningsressource.

Forbrug og Underholdning

Vandets rum blev i løbet af det 20. århundrede præget i stadig større grad af kommercielle interesser og agenter. Dette hænger sammen med, at individet ændrede karakter og i højere grad blev forbruger.¹⁹ De tyske sociologer Max Horkheimer og Theodor Adorno beskrev og problematiserede netop dette i deres banebrydende værk *Dialektik der Aufklärung* fra 1944. Her indkredsede forfatterne, hvordan den menneskelige kultur var blevet industrialiseret, standardiseret og 'vare-liggjort' til kommercielle produkter, hvorved autenticiteten og det særegne efterhånden blev undertrykt.²⁰

Kulturindustrien, som de to forfattere benævnte det, havde ifølge dem kun til formål at sælge produkter til stadigt rigere og mere forbrugsfikserede individer.²¹ Horkheimer og Adorno fandt denne udvikling dybt problematisk, da den var med til at understøtte individets undertrykkelse og ukritisk tænkning.²² De undersøgte således, hvordan kulturelle institutioner overgik til at være kapitalistiske, kommercielle virksomheder, og kulturen blev i samme ombæring mere præget af ensartet underholdning og adspredelse; den blev til et såkaldt "fornøjelsesmaskineri" fremfor udtryk for kritisk tænkning og kompleksitet.²³

18 Når vi i denne artikels analyse og diskussion anvender begrebet 'afvigende', så skal det ikke forstås som et tendentiøst udtryk for forfatternes personlige holdninger til vandlandet/Lalandia som fænomen og institution eller en normativ forståelse hos forfatterne af, hvordan vand bør praktiseres. Begrebet anvendes analytisk til at udpege og diskutere praksisser, diskurser, tiltag og fænomener i vandlandets rum, som understøtter vores argument om, at vandlandet kan betragtes som en heterotopi (med afsæt i Foucaults teoretisering af begrebet).

19 Trentmann 2016.

20 Horkheimer og Adorno 1995, s. 178-181.

21 Horkheimer og Adorno 1995, s. 182.

22 Horkheimer og Adorno 1995, s. 181.

23 Horkheimer og Adorno 1995, s. 219.

Kulturindustrien havde, ifølge Horkheimer og Adorno, dermed også en dybtgående indflydelse på individet i det 20. århundrede.²⁴ Individet blev nemlig til en stadig større forbruger i stadigt flere sammenhænge, og i kraft af kulturindustriens udfoldelse også mere og mere underholdningsfikseret.²⁵

Samme udvikling kunne den svenske etnolog Orvar Löfgren lokalisere i forhold til turismens udvikling gennem det 20. århundrede.²⁶ I sin bog *On Holiday* skitserede Löfgren, hvordan turismen i den vestlige verden havde udviklet sig til at blive mere og mere tilgængelig for masserne, og også i høj grad blev fikseret på en stræben efter en "hedonistisk tilstand". Tiltag mod mere afslapning, velvære og ikke mindst underholdning styrede turismens udvikling.²⁷

Ligesom kulturindustrien havde turismeindustrien også skabt standardiserede ferieoplevelser, tænk bare på 'pakkerejsen', der baserede sig på individet som en underholdningsforbruger. Særligt i forhold til turismens udvikling og lokalisering hen i såkaldte "resorts", kunne denne tendens spores.²⁸ Her blev turisten indpakket i en "paradisisk" totaloplevelse, hvor man mod betaling – for en stund – kunne indtræde i en mere luksuriøs og magelig verden fokuseret på at efterkomme turistens behov, herunder særligt for underholdning og adspredelse.²⁹

Frem mod 1970'erne blev 'resortet' så at sige bragt med hjem. Det blev assimileret og tilpasset særligt nordens kolde klima ved at blive flyttet indenfor. Hvor resortideen ifølge Löfgren bar ikonografien, aktiviteterne og kulturelle koder fra den tidlige amerikanske stillehavsturisme videre,³⁰ havde resorts efterhånden spredt sig til også Sydeuropas strande.³¹ Det var dette strandliv ved de solbeskinnede kyst-resorts i syden, der dannede bagtæppet for en ny slags ferieform i norden. Mod slutningen

24 Horkheimer og Adornos analyse udkom oprindeligt i 1944 og var et udtryk for særligt forfatterens syn på den truede finkultur. Horkheimer og Adorno er sidenhen blevet kritiseret for deres syn på både kulturens formål, virke og omfang; særligt fordi begrebet "kulturindustri" har tendens til at reducere og undervurdere individets agens i kulturdannelse. Desuden er kapitlet også retteligt blevet kritiseret for sit empiriske grundlag. Derudover er det efterhånden også en ældre teori, der blev formet i en helt anden kontekst, end den vi anvender den i. Vi er klar over, at der er sket meget med kulturindustriens omfang i løbet af det 20. og 21. århundrede; herunder særligt ift. globalisering og teknologiske fremskridt, der har omkalfatret kulturindustriens potentiale. Alligevel finder vi begrebet anvendeligt til at åbne for forståelsen af vandlandet som et kommercielt forbrugsrum, hvor individet præges af industriens interesser. Det skal desuden noteres, at der findes en stor opposition til dette blik på kulturindustrien. Således kan begreber som populærkultur åbne for andre forståelser af individet og forbrug. Se f.eks. Fiske 2010.

25 Horkheimer og Adorno 1995, s. 220.

26 Selv arbejdede Löfgren imidlertid eksplicit med Norbert Elias og Schulze, men der synes at være mange overlap i observationerne omkring individet og forbrug mellem Löfgren og Horkheimer og Adorno, til trods for at Löfgren ikke citerer eller referer til kulturindustribegrebet, og i øvrigt udfolder sine begreber mindre normativt.

27 Löfgren 1999, s. 33 og 236.

28 Löfgren 1999, s. 241.

29 Löfgren 1999, s. 241.

30 Herunder særligt strandene og vandet ved *Wai Kiki* på Hawaii.

31 Löfgren 1999, s. 221.

af 1960'erne kunne menig mand nemlig tage på tropeferie i indendørs såkaldte *feriecentre*, hvor etiketten, ikonografien og adfærden fra charterturismen blev fremmanet i en mindre konkret og somme tider mere kunstig form.³²

Et centralt element i resortet og turismen i slutningen af 1900-årene var således vandaktiviteter, som det blev praktiseret ved Middelhavet og Stillehavsturismen. Dvs. ikke i særlig grad svømning, men nærmere mere dasende, rolige og adspredende aktiviteter med forbindelse til turismens hedonistiske karakter.³³ Vandaktiviteterne foregik således også i vandbassiner, der med kunstige sandstrande, vandfald, rutsjebaner og grotter efterhånden udviklede sig hen mod miniature temaparker med vand som omdrejningspunkt.³⁴

Vand og vandlandet i forskningen

Internationalt har der siden årtusindeskiftet været en voksende interesse for at udfordre den traditionelle opfattelse af vand som et sekundært element i den menneskelige historie.³⁵ Forskere er begyndt at undersøge vands uafhængige historiske udvikling, blandt andet ud fra kultur- og miljøhistoriske perspektiver. Det vel nok største samleværk inden for denne forskningspraksis er trebindsværket *A History of Water* udgivet under hovedredaktion af den norske geograf Terje Tvedt. Baseret på mange bidrag fra såvel økologer og geografer som kulturhistorikere, fremhæver Tvedt og de andre forfattere i værket en gennemgribende teori om, hvordan vand som aktør, selvstændigt og i tilknytning til mennesket, har haft en formativ rolle i både naturens og samfundenes udvikling.³⁶

Andre forskere er gået videre med denne grundantagelse og har derfra arbejdet videre med vandets særegne rolle og betydning. Et eksempel er den hollandske geograf Erik Swyngedouw, der i sin bog *Social Power and the Urbanization of Water* udarbejdede en teori om "det hydrosociale territorium", der kunne illustrere, hvordan menneskets forsøg på historisk at styre vand har formet samfundsudviklingen i et samspil mellem samfund og natur.³⁷ Dette fokus på vand som middel og drivkraft i den bredere samfundsudvikling er sidenhen blevet taget op af andre forskere.³⁸

Hverken Tvedt eller Swyngedouw har imidlertid forholdt sig til vandets institutio-
naliserede rum. Det har til gengæld den amerikanske historiker Jeff Wiltse gjort med

32 Löfgren 1999, s. 235.

33 Löfgren 1999, s. 236.

34 Löfgren 1999, s. 235.

35 Med bevægelser mod et større fokus på materialiteter og kritikken af dikotomien mellem kultur- og naturbegreber, er det eksplicite fokus på vand således blot et eksempel på en større kulturhistorisk bevægelse. Se evt. Miller 2005.

36 Tvedt 2006.

37 Swyngedouw 2004.

38 Se eks. Swyngedouw 2004; Bakker 2012; Sedlak 2014 m.fl.

sin bog *Contested Waters: A Social History of Swimming Pools*, hvor han udforskede den komplekse sociale historie omkring swimmingpools og svømmehaller – og herunder vandet i dem – i USA i det 20. århundrede. Wiltse pegede på, hvordan adgangen til svømmehallerne og vandet i dem afspejlede det øvrige amerikanske samfunds sociale strukturer, og han påpegede samtidigt, hvordan det institutionaliserede vand således blev til en arena for forhandling af selvsamme; eks. i forhold til racisme og borgerrettigheder.³⁹

I dansk sammenhæng er dette blik for det aktive vand i historien også ved at indfinde sig.⁴⁰ Der er dog begrænsede studier i de danske vandinstitutioners historie, og disse studier grupperer sig som hovedregel i tre overordnede tilgange: 1) studier, der fokuserer på vandinstitutionerne som en bestemt form for arkitektur,⁴¹ 2) studier, som fokuserer på vandinstitutioner som forbundet til den bredere socialhygiejniske udvikling,⁴² og 3) studier med mere erhvervs- og lokalhistoriske tilgange til vandinstitutionernes udvikling.⁴³ Disse studier har imidlertid ikke i udpræget grad ekspliteret deres fokus på vandets særegne rolle og virkning på historien. På den måde kan denne artikel altså bidrage til et endnu rimeligt smalt felt i dansk kulturhistorisk forskning, og det særskilte fokus på vand som en del af det 20. og 21. århundredes forbrugshistorie, herunder dets indvirkning på naturen, vil også kunne udfoldes yderligere.

Vandlandet

Da Lalandia i Rødby i 1990 slog dørene op for deres vandland, var det en umiddelbar kulmination på det institutionaliserede vands historie i Danmark.⁴⁴ Det næsten 7.500 kvm store indendørs vandland, indrettet til leg og sjov for både voksne og børn, var et hidtil uset fænomen i dansk og nordisk sammenhæng. Vandinstitutioner havde imidlertid været et veletableret fænomen i Danmark siden genopdagelsen af hygiejnen i begyndelsen af 1800-årene.⁴⁵ Først som borgerskabets genskabelse af såvel de historicistiske og helbredende ”romerske” som ”ægyptiske” eller ”russiske” bade fra 1830’erne, herunder med helbredende og sundhedsfremmende damp-, svede- og saunabade. Senere med vandværkernes tilgængeliggørelse af pumpevand fra midten af 1800-tallet i en mindre fortryllet, om end demokratisk og tilgængelig, udgave i form af byernes folkelige badeanstalter, der sikrede folkehygiejnen med opretstående

39 Wiltse 2007.

40 Hvad dette tidsskrift vidner om. Se desuden Thelle og Høghøj n.d..

41 Se eks. Dahlkild og Floryan, 2018 og Andersson Møller 2019

42 Se eks. Schmidt og Kristensen 2004 og Bonderup 2008.

43 Se eks. Knudsen 2016 og Hofmeister (red.) 2004.

44 Den egentlige åbning af ferieparksen Lalandia var i 1988, men pga. dårlig økonomi i byggeriet måtte vandlandet først åbne nogle år senere. Se Jydske Vestkysten, 4. oktober 2006.

45 Schmidt 2004, s. 12.

Lalandia Søndervig. Foto: Samuel Gerard. Wikimedia Commons.

brusebade.⁴⁶ Fælles for dem var, at vandet i disse institutioner skulle rengøre brugerne for at fremme hygiejnen, sundheden og renligheden i befolkningen.⁴⁷ Frem mod 1900-årene blev anstalterne for disse rensende, hygiejniske og helbredende bade imidlertid mindre relevante for en større del af befolkningen. Også arbejderklassen fik efterhånden adgang til såvel bad som vandskylende toiletter.⁴⁸

Med den udvikling ændrede vandinstitutionerne karakter. Fra at have tjent som understøttende institutioner for først elitens velbehag og helbred til senere at servicere også arbejdernes ugentlige bad, blev selve renligheden sekundært i de kommende årtiers vandinstitutioner.⁴⁹ I stedet blev de indrettet som kultiverende og aktiverende for en ny sundheds- og kropsforståelse.

Man skulle nu ikke længere bade, men i stedet svømme.⁵⁰ Derfor veg begrebet *badeanstalt* også for det nye og mere aktive og sportsorienterede *svømmehal*, først i form af Øbro-hallen og svømme- og badeanstalten Spanien i henholdsvis 1930'ernes

46 De klassiske bade ses f.eks. afspejlet i en annonce for den såkaldte *Romerske Badeanstalt* i Aarhus fra 1872. Her var således både *frigardari*, *tepidari*, *sudotari* og *lavatori*; alle sammen bade, der på luksuriøs vis skulle helbrede og fremme sundheden blandt gæsterne. Se: <https://www.aarhusarkivet.dk/records/000109500> (Besøgt 31-10-2023). De mere industrielle badeanstalter med brusebade kunne omvendt opleves et andet sted i byen nogle år senere i 1908, hvor *Aarhus Kommunale Folkebadeanstalt* åbnede med båsindrettede brusebade, bliktag og ganske ufortryllet vand i sammenligning med de borgerlige institutioner. Se: <https://www.aarhusarkivet.dk/records/000154913> (Besøgt 31-10-2023).

47 Knudsen 2016, s. 267.

48 Bro 2008, s. 490-491.

49 Knudsen 2016; Hofmeister (red.) 2004.

50 Knudsen 2016.

København og Aarhus, om end den egentlige udbredelse først vandt frem fra 1960'erne.⁵¹ Vandet i svømmehallerne blev brugt efter svømmesportens præmisser og var således ikke noget, man i udgangspunktet adspredte sig med, men i stedet noget man brugte til sport og aktivitet.⁵²

Det institutionaliserede vand blev dermed til et gode mere end en nødvendighed for størstedelen af befolkningen,⁵³ og blev i samme bevægelse, som Orvar Löfgren noterer, nært beslægtet med forbrugsmekanismerne kendt fra ferie- og turismetendenserne, der ligeledes var under rivende forandring fra 1945 og fremefter.⁵⁴ Löfgren pegede dermed på, hvordan samtidens voksende forlystelses- og ferieindustri fik stadig større indvirkning på vandets rum, hvormed den aktive svømmesport efterhånden blev mindre attraktiv.⁵⁵ I stedet var det turismens "hedonistiske" aspekter med underholdning og forlystelse såsom rutsjebaner og legebassiner, der blev mere eftertragtede.

Denne udvikling gjorde sig også gældende i Rødby i 1988. Den daværende borgmester i Rødby Kommune, Hans Christiansen, havde netop fået ideen til en ny vandinstitution efter en ferierejse til Holland, hvor udviklingen af det forlystelsesprægede vandland indtraf noget før end i Danmark. Her havde borgmesteren opholdt sig på et såkaldt "feriecenter", kaldet *Center Park*, der centrerede sig om et stort forlystelses- og temapræget "vandland" med kunstige bølgebassiner, plastic-vandrutsjebaner og et gennemgående tropetableau.⁵⁶ Konceptet syntes at have været tiltalende for tidens efterspørgsel, og med voksende opbakning i byrådet blev der med udgangspunkt i den hollandske institution formet en ny kommerciel vandinstitution i Rødby.⁵⁷ Vandlandet skulle komme til at ligge under en enorm glaskuppel og blev indrettet efter et grottetema med tropiske planter og klippeformationer, foruden de mange vandforlystelser i form af rutsjebaner, strømbassin og en stor vandlegeplads i midten.

Bassinerne i Lalandia var ikke firkantede og aflange med påmalede svømmebaner, som i resten af landets svømmehaller, men var i stedet udformet mere organisk i både form- og dybdeforhold, så de efterlignede en havbunds naturlige fald.⁵⁸ Vandets rolle i institutionen var samtidigt også forandret; det skulle ikke længere bruges til sport eller sundhed, men i stedet fungere som middel i den ferieinspirerede underholdning og leg, som Lalandia var grundlagt på og solgte, hvormed selve vandet blev en del af det kommercielle produkt. Vandet skulle med andre ord hovedsageligt underholde og herunder underbygge en kommerciel institution, hvor forlystelsen var i hovedsædet.

51 Dahlkild og Floryan 2018.

52 Social-Demokraten 21. februar 1932.

53 B.T. 1. maj 1969.

54 Löfgren 1999, s. 33.

55 Löfgren 1999, s. 235.

56 Jydske Vestkysten, 4. oktober 2006.

57 Lærkegård, Oldin og Bentsen 2006.

58 Bornholms Tidende, 2. juli 2008.

Lalandia i Rødby blev kulminationen på en udvikling, men kan også ses som startskuddet på en ny slags vandinstitution. Vandlandet i Lalandia blev nemlig snart fulgt op af andre lignende institutioner, og svømmehallerne rundt i landet lod sig også inspirere af forlystelsesvandlandets attraktioner og tilbud.⁵⁹ Op gennem 1990'erne blev der åbnet flere nye ferieparkere, der også inkluderede vandlande.⁶⁰

Ingen formåede dog at gøre det større og mere forlystelsespræget end Lalandia. Fra 2000'erne, hvor der var et ejerskifte, da kommunen helt trådte til side til fordel for private investorer, blev ambitionerne kun større.⁶¹ Med ejerskabet ved forretningsmanden Flemming Østergaard og virksomheden *Parken Sport & Entertainment* blev det således ambitionen at bygge endnu et feriecenter i porteføljen – endog ”Nord-europas største”.⁶² Med en pris på omkring 1,5 milliarder blev en ny Lalandia-filial i provins- og turistbyen Billund således planlagt fra 2006 og frem, og her skulle forlystelsespræget blive gennemført i endnu højere grad end i Rødby.

Med anlæggelsen af Lalandia i Billund opførtes nemlig for første gang det varemærkede *Aquadome*, der var et 10.000 kvm stort forlystelsesvandland med et endnu større udvalg af forskellige vandbaserede aktiviteter.⁶³ Forlystelserne i Billund var blevet flere og ikke mindst også større, hvor eks. den tragtformede kæmperutsjebane ”Tornadoen” symboliserede og stadfæstede Lalandia og vandlandets identitet som en udpræget forlystelsesdestination. Tornadoen lignede ifølge daværende administrerende direktør Jan Harrit ”ikke blot en tornado, den har også andre fællestræk med dette vejrfænomen – nemlig fart og spænding”.⁶⁴ Rutsjebanen skulle desuden blive ”uden sammenligning den mest spektakulære vandrutsjebane i Europa” ifølge direktøren.⁶⁵ Til sammenligning syntes det oprindelige Lalandia i Rødby en smule tilbagestående, og *Parken Sport & Entertainment* gjorde derfor også en indsats for at rette det til og implementere det samme temaparkpræg, som Billund-filialen var bygget på.⁶⁶ I 2010'erne besluttede Lalandia-koncernen, som følge af forbedrede økonomiske forhold, at udvide med endnu en filial; denne gang ved den danske Vestkyst i sommerhusbyen Søndervig.⁶⁷ Også denne filial skulle have været nordens største, men endte som følge af lokalplaner og økonomi med at blive lillebror til Billund-filialen.⁶⁸ Selve vandet i vandlandene ændrede som sagt også karakter, funktion og sammensætning i kontrast til vandet i svømmehallen eller de hedengangne badeanstalter. Fra at fremme sundheden eller idrætten, var vandet i Lalandia overgået til at være et

59 Knudsen 2016.

60 Se f.eks. Fanø Bad eller Skallerup Klit.

61 Lærkegård, Oldin og Bentsen 2006.

62 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

63 Vejle Amts Folkeblad, 23. april 2009.

64 Fredericia Dagblad, 15. oktober 2008.

65 Fredericia Dagblad, 15. oktober 2008.

66 Bornholms Tidende, 2. juli 2008.

67 Dagbladet Ringkøbing Skjern, 24. juni 2021.

68 Dagbladet Ringkøbing Skjern, 24. juni 2021.

underholdningsmiddel. I samme bevægelse blev vandet imidlertid stadig mere kunstigt og forandret fra det, der fandtes 'ude' i naturen, såvel som det vand der fandtes i de forudgående vandinstitutioner. Det blev tilsat klor, opvarmet og filtreret,⁶⁹ og underbyggede dermed en anden brug og potentiale end dets mere naturlige modstykke. Samtidigt blev institutionerne omkring vandet også mere forbundet og belastende i forhold til ressourceforbrug og miljøpåvirkning. Da Lalandia i Rødby åbnede i slutningen af 1980'erne, krævede institutionen således omkring 500.000 liter olie alene til opvarmning af faciliteterne, mens man i Billund måtte sænke grundvandspejlet for at kunne anlægge de mange nye badebassiner.⁷⁰ Et ressourceforbrug og en påvirkning af omgivelserne som også afspejlede vandinstitutionernes kulturelle forvandling. Fra tidligere at skulle tjene samfundsmæssige idealer og hensigter om almennyttige funktioner⁷¹ skulle vandinstitutionerne i form af vandlandet i stigende grad tjene nye kommercielle interesser, underholdningskrav og turismeindustrier, som tog form i overgangen mellem det 20. og 21. århundrede.

Vandlandet som heterotopi

Efter en kølig, blæsende og regnfuld sommer i 2023, følte det ikke som en dårlig ide at bruge den sidste weekend i juli på at besøge to af landets tre Lalandia-feriecentre. Med håndklæder og badebukser pakket ned i den gamle gymnastiktaske kørte vi mod Billund og Søndervig, draget netop af koncernens løfter om tropevarme, afslapning og sjov.

Og indrømmet: Vi fik både varmen og var underholdt til trods for vores forudindtagede forbehold omkring det hektiske og stressende børnemekka, som Lalandia til stadighed markedsfører sig som.⁷² Men vi rejste også hjem med en følelse af at have befundet os i et mærkværdigt rum, hvor samfundets og hverdagens normer, tendenser og praksisser var sat ud af spil til fordel for et nærmest grænseløst og ikke mindst underholdende møde mellem mennesket og den ressource, som vi afhænger aller mest af: vand. I den følgende analyse og diskussion udpeger vi fænomener, praksisser, diskurser og tiltag i Lalandia Billund og Lalandia Søndervig, som vi har erfaret gennem et autoetnografisk besøg i de to Lalandia-filialer. Vi analyserer disse erfaringer og oplevelser på baggrund af Foucaults seks principper for heterotopier.

69 Allerede fra 1932 kendes klorvand i svømmehallerne i Danmark. Den topmoderne Ø-bro hal på Østerbro i København var således først med at rense vandet kemisk, men det blev efterhånden normal praksis i hele landet. Se f.eks. Social-Demokraten 21. februar 1932.

70 Lolland Falsters Folketidende, 5. maj 2000; Vejle Amts Folkeblad, 19 december 2007.

71 Herunder i form af badeanstaltens hensigter om hygiejne og renlighed for arbejderklassen eller svømmehallernes folkelige idealer om sundhed og idræt.

72 Lalandia n.d.

1. Afvigelse

En flok piger skriger højlydt og skingert, mens de rutsjer ned gennem vandrutsjebaner, hvor en kunstig strøm river dem hastigt af sted til stor morskab for dem alle. En pige og hendes lillebror får tømt 650 liter vand ned over sig på få sekunder. Teenagedrenge surfer i den indendørs 'WaveSurf'. Gongongen lyder og massevis af gæster strømmer hen i den store 'Wave Pool' for at more sig i maskindrevne, indendørs bølger. Overalt i Lalandias varemærke, Aquadome™, kan man som gæst få lov til at udøve en adfærd med vand, som typisk afviger fra den måde, hvorpå man, andre steder i samfundet og hverdagen, udviser omtanke, fornuft og respekt for vand.⁷³ Så længe vi blot er iklædt det til formålet påkrævede badetøj og befinder os inden for den bygning som udgør Lalandias Aquadomes, så er der næsten carte blanche til at lege relativt frit med den våde ressource. Et legeelement, som da også har indgået i Lalandias annonceringsmateriale helt fra begyndelsen.⁷⁴

Men også kun næsten carte blanche til fri leg. En livredder giver en anmærkning til en gruppe, da en far og hans to drenge bliver lidt for vilde omkring den grønne og blå kæmpeplastikkonstruktion, som udgør den rundtossede vandrutsjebane 'Twister'. Livredderens forstyrrelse af den nu flove mand, understreger dog igen pointen: I Lalandia er der rum for afvigende adfærd. Her kan selv voksne lege og være barnlige.

At kunne udøve en afvigende adfærd er ikke blot et afledt resultat af vandlandets faciliteter, kuratering og hensigter. Meget tyder på, at det også er et krav til vandlandet – og vandet i det – i det 21. århundredes globaliserede forbrugssamfund. Vi skal have lov til at have næsten ubehersket leg og omgang med vand. Dette ses også i det første Lalandia i Rødby fra slutningen af 1980'erne,⁷⁵ der i løbet af 2010'erne blev renoveret og ombygget, da kunder såvel som Lalandia selv fandt, at det var for kedeligt, småt og umoderne til det 21. århundredes mere 'action-prægede' efterspørgsel.⁷⁶

Ved vores besøg i de nyere filialer i Billund og Søndervig understøttes den kulturelle, legende afvigelse af interiøret og de aktiviteter, som det muliggør. Indvendigt er verden udenfor "lukket ude" ved helt bogstaveligt at afskærme det omkringliggende fra vandlandene.⁷⁷ Afvigelsen understøttes således indvendigt, f.eks. i Billund, der har en påmalet konstant middelhavsblå sommerhimmel, der ifølge direktør Jan Harrit blev lavet så når "man er inde, vil det føles som om, man er ude under den blå himmel".⁷⁸ En enorm glaskuppel i loftet af vandlandet er den eneste kontakt, vi som besøgende har til omverdenen. Men også den tjener til at distancere verden udenfor, og skabe en afvigende, mere feriepræget verden indenfor. Her blev nemlig i anlægsperioden lagt et filmlag udover glasset, så man som gæst "stadig kunne blive

73 Se eks. Bolius n.d.

74 Bornholms Tidende, 2. juli 2008.

75 Jydske Vestkysten, 4. oktober 2006.

76 Folketidende, 18. december 2014.

77 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

78 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

solbrændt” til trods for, at man var indendørs og praktisk talt afskærmet fra solens stråler.⁷⁹

Foruden disse gennemgående iscenesættelser er det dog særligt de indendørs attraktioner, der understøtter vandlandet som et afvigende rum. Surf-baner, bølgebasiner et utal af forskellige rutsje- og flydebaner, som for eksempel 'Power Racers', 'Lazy Rivers', 'Tornado' og 'Turbo Racer', i tillæg til imiterede strande, wellnessområder med spa og sauna, opvarmede udendørspools og grottebassiner med udsigt til eksotiske tropeskove er alle elementer, der understøtter vandlandet som et anderledes og virkelighedsfjernt "univers".⁸⁰

At himlen altid er blå over tropebassinet i den lavmælte stationsby Billund, og bølgerne altid kalkulerede i Søndervig i modsætning til det uregerlige, blæsende Vesterhav, viser os, at Lalandia ikke kun er et rum for kulturel afvigelse i den *meneskelige* adfærd. Det er også et rum for afvigelse i de grundlæggende kulturelle og naturgivne rammer, vi som mennesker lever og bevæger os i.

Da vi besøger Lalandias Aquadomes, er vi, på trods af at vi befinder os i en kold dansk sommer, enten omgivet af fysiske eller kulturelle trope- og feriesimulationer, f.eks. med en konstant lufttemperatur på 30 grader og vandtemperatur på 28 grader.⁸¹ I Søndervig tager dette form som en poleret næsten tegnefilmsagtig reproduktion af den danske vestkyst med hvidt sand, fiskekuttere og windsurfere på væggene.⁸² Duften af saltvand samt Vesterhavets kolde gys og vilde bølger er dog erstattet af vandlandets duft af klor og opvarmede 30-gradersbassiner med kunstig bølgegang.

I Billund er der et mere eksotisk udgangspunkt for tableaet, idet vandlandet her tager form som et æstetisk miks af ikonografi fra både middelhavslandene og Thailand.⁸³ Det er ganske kalkuleret, som daværende direktør Jan Harrit kunne berette om inden åbningen i Billund i 2009. Med en enkelt entrebillet skulle provinsbyen Billund, kendetegnet af marker og den danske legoklods, nemlig *forsvinde* til fordel for et vandland "indrettet som i Østen – nærmere bestemt Thailand", med palmer, plastic-elfanter og et stort teaktræs-palads som kronen på vandlandet.⁸⁴ Udenfor i restaurationsområdet mødte vi den såkaldte *Plaza*, der var "opbygget som en byplads i Sydeuropa" med byggerier i henholdsvis "fransk, italiensk og portugisisk" stil.⁸⁵

Med det varemærkede '*lalandiske*' Aquadome er vand altså blevet middel i et nyt rum for det 21. århundredes forbrugsmenneske. Her er selve formålet at afvige, og understøtte, aktivere og tillade afvigende praksisser i tilknytning til underholdning, leg og adspredelse. Det afvigende materialiserer sig i et brud med det omkringliggende rum *udenfor*, hvor sociale konventioner, kulturelle praksisser såvel som det

79 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

80 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

81 Dagbladet Ringsted, 27. februar 2002.

82 Dagbladet Ringkøbing Skjern, 9. juni 2022.

83 Vejle Amts Folkeblad, 23. april 2009.

84 Vejle Amts Folkeblad, 30. januar 2009.

85 Vejle Amts Folkeblad, 30. januar 2009.

fysisk mulige bliver ophævet med formålet om at underholde. Aquadome simulerer og approprierer bestemte kulturelle betydninger og praksisser, der ligger langt fra rummenes egentlige geografi, ligesom det simulerer bestemte vejr-, varme- og klimaforhold, der normalt befinder sig flere tusinde kilometer væk.

2. Synkroni

Foucault brugte som nævnt gadepissoiret som et eksempel på en heterotopi. Det var et afvigende rum i den forstand, at det tillod en normalvis afvigende praksis: at lade vandet på gaden. Pissoiret på gaden var dog samtidig synkront med det øvrige samfund i den forstand, at det tjente et formål: behovet for at lade vandet. Når vi står med klorrøde øjne og betragter børn og voksne anspændt hælde store mængder vand ud over sig i én bevægelse, fremstår vandlandet imidlertid ikke synderligt synkront med – eller formålstjenestelig for – det omkringværende samfund. Men på trods af Aquadomes afvigende aktiviteter tjener vandlandet et vigtigt samfundsærinde. Det har nemlig potentialet til – som pissoiret – at legitimere noget blufærdigt i det offentlige rum. Her taler vi ikke om det blufærdige i, at mennesker i vandlandet løber halvnøgne rundt. Det blufærdige består i det betydelige forbrug, som er vandlandets substans.

I en verden af klima- og bæredygtighedskrise kan dette storforbrug opleves som en adfærd som flere forbrugere føler en dårlig samvittighed omkring. En decideret 'klimaskam'.⁸⁶ Vi er blufærdige omkring dette storforbrug, ligesom Lalandia også selv er det, når de italesætter, at vandlandet i Rødby er opvarmet med "overskudsvarmen fra vores skøjtebane".⁸⁷ De taler til den gode samvittighed, men på et tvivlsomt grundlag – ressourcerne, der bruges til at køle skøjtebanen ned, beretter Lalandia nemlig ikke noget om.

Vandlandet fungerer således som en ventil til at lade behovet for at underholde os med forbrug af essentielle ressourcer få frit spil i en tid præget af klimaskam. Et sted hvor man – om end blufærdigt – kan slippe trangen til at plaske, lege og forbruge løs, som man slipper trangen til at lade vandet løs ved pissoiret på torvet. På den måde har vandlandet som heterotopi en synkron rolle i det 21. århundredes forbrugssamfund, da det fungerer som afløb for vores historisk store behov for forbrug af vand til underholdning og adspredelse.

3. Legitimering

Det kan føles som en forbandelse at besøge Lalandia, når man har det formål at forsøge at forstå vandlandets rum ud fra dets fremmedhed, som en heterotopianalyse lægger op til. Man bliver nemlig meget opmærksom på de mange kunstigheder, som Lalandia er bygget på. En problematik, der også blev italesat af direktør Jan Harrit i

86 Klimaskam blev optaget som nyt ord af Dansk Sprognævn i 2017, se: Dansk Sprognævn, 2017.

87 Bornholms Tidende 2. juli 2008.

anlæggelsesfasen af Lalandia i Billund, hvor man havde ”gjort mere ud af tematiseringen”, men alligevel var klar over, at ”der er grænser for, hvad vi kan gøre, da folk så siger det er for amerikansk”.⁸⁸

Lalandia har således været klar over, at de skulle lykkes med at skabe en legitimitet for deres vandland. Når vi skiftevist går og svømmer blandt enorme rutsjebaner, tårne og palmer af plastic, imiterede vesterhavskyster og tropestrande samt kunstige bølger og vandstrømme, mærker vi dog til trods for direktørens forbehold, at det er en styret oplevelse. De store grå og industrielle betonbygninger med det plasticprægede indre understreger, at det er de populærkulturelle forventninger til underholdende aktiviteter, der er blevet prioriteret i designet.

Når Lalandia således markedsfører sig som et stort legeland med vand,⁸⁹ endog mestendels rettet mod leg og aktiviteter for børn, synes det at være en temmelig kureret og forudbestemt leg. Man får hurtigt indtrykket af, at fantasien og opfindsomheden har måttet vige, da Lalandia skaber rammerne for formen, indholdet og tempoet på børnenes omgang med det vand, som ellers rummer betydelige kvaliteter for fri og flydende, plaskende og bølgende leg, hvor kun fantasien sætter grænser. Men det er helt legitimt, at det er sådan; for det er typisk den forventning, vi som moderne forbrugere har til vandlandet, og som nævnt også den forventning Lalandia har til sine brugere.⁹⁰ At vandlandet definerer og aktiverer vores behov for adspredelse med vand og derefter imødekommer og styrer selvsamme behov.

Det er dog ikke alene Lalandias Aquadomes, der skaber en heterotopi, hvori genstande, fænomener og adfærd legitimeres. De varedeklarerede Aquadomes befinder sig selv i ’rum’, der legitimerer deres egen tilstedeværelse. På turen mod Lalandia Billund passerer vi det forlystelsessted, som byen nok er allermost kendt for: Legoland. Legoklodsens og børns leg er en integreret del af Billunds identitet – byen der også er kendt som ”Børnenes Hovedstad”.⁹¹ Projektet om Lalandia i Billund var således også fra start tiltænkt at understøtte netop denne identitet. Det skulle være ”Nordeuropas største ferie og oplevelsescenter” for familier med børn.⁹² Det harmonerede med andre ord godt med resten af byens narrativ, såvel dengang som i dag, at der eksisterede et rum i byen, hvori leg, sjov og afvigende adfærd med vand kunne supplere byens øvrige bastioner for underholdningsforbrug.

Lalandia i Søndervig synes dog mindre legitim i denne sammenhæng. Selvom turistbyen ved vestkysten på mange måder kræver aktiviteter for de underholdningshungrende turister, så kan det være svært at se meningen med, at man i Søndervig har besluttet sig for, at Aquadome skal efterligne vestkystens badestrande.⁹³ At spejle

88 Vejle Amts Folkeblad, 30. januar 2009.

89 Lalandia n.d.

90 Vejle Amts Folkeblad, 23. april 2009.

91 Capital of Children n.d.

92 Vejle Amts Folkeblad, 22. oktober 2008.

93 Dagbladet Ringkøbing Skjern, 24. juni 2021.

de naturlige strande, der ligger bogstavelig talt lige uden for døren af badelandet, kan virke som en morsom parodi på de naturlige og autentiske oplevelser, som i det 21. århundrede findes som kunstige kopier i vandlandets rum.

4. Akkumulering

Heterotopier er kendetegnet ved at kunne akkumulere tid. For eksempel formår museet som heterotopi at akkumulere små tidslommer gennem sine genstande og udstillinger, der formålstjenstligt tager museumsbrugeren tilbage til en fortid. Mens vi befinder os i Lalandia i Søndervig, drøfter vi, hvordan de traditionelle og ikoniske blå fiskekuttere der er inddraget i den vestjyske filials tema om vestkysten, på mange måder repræsenterer en akkumuleret tid og en kulturarv, der er på kraftig retræte i det moderne Danmark.⁹⁴ I Billund synes den konstante blå himmel at have akkumuleret en slags evig sommer. Omvendt er oplevelsen af fiskekuttere indendørs og de varme temperaturer på mange måder blot en dekorativ effekt, der bidrager til de i forvejen afvigende genstande og fænomener i det moderne vandland.

Vi bliver dog ved med at kredse om et bestemt spørgsmål, når vi går her omkring af opvarmede pools, hastige rutsjebaner og legende børnefamilier: Er det ”moderne” vandland som heterotopi i sig selv på vej til at blive en tidslomme af akkumuleret tid? Når områder på kloden oplever tørke og skovbrande, og andre områder drukner i stormfloder og forhøjede vandstande, kan vi så stadig forsvare at lege med vand på den facon, som det gøres i for eksempel Lalandias Aquadomes? I det lys kan det diskuteres, om vandlandet er en heterotopi, der akkumulerer tid, da det på mange måder repræsenterer en forbrugsperiode i dansk og global historie, som det kan være svært at argumentere for har sin berettigelse i vores samtid og ikke mindst fremtid; også selvom Lalandia har forsøgt at nedbringe ressourceforbruget.⁹⁵

5. Slusen

Hvordan bliver man lukket ind i disse afvigende universer, hvis fornemste formål er at underholde den moderne forbruger gennem brug af vand? Svaret: Ved brug af vand! Heterotopier er afgrænset af åbne- og lukkemekanismer. For at kunne indtage vandlandets rum måtte vi derfor indsluses ved først at afklæde og vaske os – denne gang i klorfrit vand – inde i det til formålet tilegnede, kønsopdelte omklædningsrum sammen med andre mennesker. Her er meningen, at man går i bad for at gøre sig *våd* – og altså ikke aftørre sig, hvilket markerer endnu en afvigelse fra vores daglige bade i hverdagen udenfor. Efter dette anderledes bad, træder vi således igennem slusen til den anden, aflukkede verden, hvor der ingen mulighed er ”for at gæsterne kunne

94 DR, 9. september 2015.

95 Lalandia i Søndervig har eks. installeret et nyt varmesystem, der udnytter friktionsvarmen fra det resterende vandledningsnetværk. Se Sweco n.d.

kigge ud og se det dårlige vejr”, som det lød i forbindelse med åbningen af filialen i Billund.⁹⁶

Slusen – og praksisserne omkring den – ind i det aflukkede univers understreger således vandlandets heterotopiske karakter ved at blotlægge, hvordan tiden har ændret vores adfærd med vand i vores adspredelsespraksisser. I 1800-tallet var den primære funktion med tidens badeanstalter at rengøre sig. Med de moderne bade-lande og svømmehaller rengør man sig for at få lov til at komme ind og lege med vandet – endog i en helt anden verden – og når man er færdig, rengør man sig igen, nærmest rituelt, for at fjerne vandlandets klorrester og transportere sig tilbage til ’virkeligheden’. En slusemekanisme ind til vandlandets mærkværdige, afvigende rum, og ud af det igen; der samtidig understreger, hvor ustoppelig og let adgang mennesker i vestlige samfund har fået til vand.

6. Spejling

At vandlandet som heterotopi spejler andre rum og fænomener i vores omverden på en forvrænget måde, stod ganske klart for os efter vores møde med de to Lalandia-filialer i henholdsvis Billund og Søndervig. I Aquadome bevægede vi os i sikre og kommercielle miniatureudgaver af tropiske ”thailandske” badestrande eller den besungne vestkyst.⁹⁷ Små bassiner med brusende bølger fungerede som supplement til de naturlige bølger, man finder i Vesterhavet 200 meter uden for døren. I tillæg var der som nævnt de stereotypiske tableauer, som Lalandia Søndervig befinder sig imellem. Aquadome spejlede for os således på én gang en ganske konstrueret, kurateret og indkogt version af egentlige verdener, men forvrængede dem samtidigt ved at præge dem med en forbruger- og underholdningsorienteret kunstighed.

Det 21. århundredes stadigt ekspanderende forbrugskultur bliver således isat og tilknyttet ikonografi og kulturpræg, der skal afspejle geografiske steder, hvor der i forvejen findes en tilgængelig og funktionel tilknytning til vand – herunder ved Vesterhavet eller i Thailand.

Vandlandet i dag?

Sommeren 2023 blev problematisk flere steder på kloden. Naturbrande, som følge af længerevarende tørkeperioder, og temperaturer godt over 40 grader hærgede således i store dele af Sydeuropa, hvor særligt Grækenland blev hårdt ramt.⁹⁸ Samtidigt var Norden plaget af ualmindeligt vådt vejr, der i Norge ledte til den højeste vandstand i 50 år med omfattende oversvømmelser og ødelæggelser til følge.⁹⁹ I den amerikanske

96 Vejle Amts Folkeblad, 30. januar 2009.

97 Vejle Amts Folkeblad, 30. januar 2009; Dagbladet Ringkøbing Skjern, 24. juni 2021.

98 DR, 24. juli 2023.

99 DR, 10 august 2023.

Stillehavs-delstat Hawaii blev hovedøen Maui ramt af den “sandsynligvis største naturkatastrofe i delstatens historie”, da naturbrande efterlod hele landsbyer nærmest totalt nedbrændte.¹⁰⁰ Fælles for disse katastrofale udviklinger var, at de hver især er sket som en afledt konsekvens af menneskeskabte klimaforandringer. De tre eksempler er imidlertid ‘kun’ de største katastrofer på én sommer, hvad der understreger situationens alvor.

Det er derfor nærliggende at spørge ind til menneskets rolle i klimaforandringerne. Humanvidenskaberne har traditionelt fremhævet mennesket som en aktør, der havde agens isoleret fra naturen.¹⁰¹ Det faktum, at mennesket påvirker miljøet, har ikke været benægtet, men der har været en vis modstand, når det kom til at kæde menneskelige praksisser sammen med de forandringer, vi oplever i eksempelvis geologiske og meteorologiske fænomener.

Vores tidsalder er imidlertid senere foreslået som den *antropocæne*. Argumentet herfor var, at man ikke længere kunne se de industrielle menneskers tilstedeværelse og indvirkning på jorden og naturen som adskilt fra de geologiske og klimatiske forandringer, som jorden har gennemgået siden de industrielle revolutioner i det 19. og 20. århundrede.¹⁰² Dermed også sagt, at mennesket er en geologisk aktør på linje med vulkaner, meteornedslag og forskydning af tektoniske plader, der har potentiale til at ændre såvel menneskenes kultur som planetens natur. I forlængelse heraf har den indiske historiker Dipesh Chakrabarty i sin artikel *The Climate of History* foreslået, at man begynder at betragte menneskehistorien og naturhistorien som langt mere integrerede størrelser. Med andre ord giver det ifølge Chakrabarty ikke nogen mening længere at betragte naturhistorien som en selvstændig enhed, uden også at betragte menneskehistorien som en sammenviklet del af den.¹⁰³ I ovenstående analyse undersøgte vi, hvordan det moderne vandland er et kulturhistorisk fænomen, der afspejler det 21. århundredes forhold til vand som materialitet – som genstand for vores forbrug af og behov for underholdning. En heterotopi skabt af et stigende krav til institutioner for afvigende adfærd, herunder også med vand, hvor grænserne for vandets funktion, rolle og betydning konstant er blevet udfordret og forandret over tid. Det kan i den forbindelse diskuteres, hvorvidt den kendsgerning, at verden de seneste år har oplevet varmere somre, tørke, skovbrande, udtørrede floder og mere ekstremt vejr på forskellige egne af kloden, er med til at markere vandlandet som heterotopi endnu kraftigere. Når vi fornøjer os i de enten 2,7 eller 1,2 millioner liter opvarmet og bevægelsestilført vand i henholdsvis Billund og Søndervigs Aquadomes,¹⁰⁴ så afspejler det en afvigende adfærd, der prikker til samtidens heftige debatter om ressourceforbrug, global opvarmning og klimaskam. Foruden det

100 DR, 11. august 2023.

101 Chakrabarty 2009, s. 203.

102 Den Store Danske 2023.

103 Chakrabarty 2009.

104 Lalandia n.d.

store ressource- og energiforbrug, som vandlandene i deres funktion kræver, er de kolossale betonstrukturer og tilhørende sommerhuse alene en stor bekostning af ressourcer og miljøpåvirkning.¹⁰⁵ En pointe, der understreges yderligere, når man ser på, hvordan Lalandia i eksempelvis Billund blev anlagt ved paradoksalt nok at pumpe omkring 3,5 millioner kubikmeter grundvand væk fra området, så vandspejlet blev sænket, og de meterdybe bassiner i stedet kunne støbes og opfyldes med rensset og opvarmet klorvand.¹⁰⁶

Så når vi i Aquadome hælder en kæmpe, kunstig og tilsyneladende udtømmelig spand vand ned over os, samtidig med at gletsjermasser svinder ind og egentlige, naturlige floder og søer udtørres rundt omkring i verden, bliver det nærliggende at diskutere vandlandets fremtidige legitimitet – også selvom Lalandia har gjort bevægelser for at nedbringe ressourceforbruget i tilknytning til drift og opvarmning af vandet.¹⁰⁷ Det moderne vandland fremtræder nemlig i dette lys som et problematisk resultat af det moderne forbrugsmenneskes afhængighed af vand, strøm og varme, og understreger samtidigt, som Charkrabarty pointerede, hvordan menneskers kulturelle praksisser medvirker til at ændre naturens gang.

Aquadome og andre vandlande udgør og er udgjort af vores behov for at *underholde* os. En heterotopi, hvori vi gennem vores både kulturelle og naturmæssige afvigende praksisser med opvarmet, kunstigt vand fortsætter med at forværre den aktuelle og truende klima- og bæredygtighedskrise, blot fordi det er sjovt at lege i vandlandets fantastiske, afvigende univers. Med andre ord er vandlandet ikke *bare* en kulturelt afvigende heterotopi. Det er en kulturelt afvigende heterotopi, der afspejler det aftryk, vi som art sætter på den jord vi bebor, og de konsekvenser vi er villige til at påføre naturen og klimaet alene for underholdning og adspredelse.

På den måde kan det diskuteres, om vandlandet så egentlig er udtryk for *afvigelse* eller om der nærmere er tale om *afspejling*? Man kunne således argumentere for, at vandlandets heterotopiske natur netop *ikke* er udtryk for en afvigende praksis fra verden udenfor udover på et symbolsk, kulturelt plan, men nærmere er en mikrokosmisk afspejling af det praktiske forhold mellem menneske og natur, der findes i den antropocæne tidsalder. Altså om Foucaults sjette princip kommer mest til gavn, når man skal forsøge at forstå vandlandet som heterotopi.

Det tæmmede, iscenesatte, kunstige, fornøjelige og ikke mindst ganske kontrollerede vand i vandlandet, kan således siges at afspejle og repræsentere netop den måde mennesket indtil i dag har forsøgt at tæmme, iscenesætte, kontrollere og fornøje sig med naturen, med det underliggende endegyldige formål, at undertvinge den sin

105 Dette stod bl.a. klart i Søndervigs og Billunds respektive lokalområder i bebyggelsesfasen, hvor vandværkerne i Billund, inden for en accelereret tidshorison, skulle servicere en fordobling af husstande som følge af sommerhusbebyggelsen.

106 Vejle Amts Folkeblad 18. januar 2008.

107 Allerede i 2000'erne overgik Lalandia Rødby til at blive fyret med træflis i stedet for olie, mens Søndervigs vand- og anlægsvarme bliver leveret som følge af overskudsfriktionsvarme fra det resterende vandnetværk.

magt til et givent formål: I vandlandet at lege og fornøje sig. En udvikling, der netop pga. menneskets rolle som geologisk aktør, har ledt til irreversible forandringer af klodens tilstand.

Litteraturliste

- Andersson Møller, Vibeke 2019: *Dansk arkitektur i 1960'erne*. Humlebæk: Rhodos.
- Bakker, Karen 2012: "Water: Political, Biopolitical, Material." *Social studies of science*, 42, no. 4, s. 616–623.
- Bonderup, Gerda 2008: "Kolera i 1800-tallet – med særlig henblik på Danmark". *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 5, s. 35–48.
- Bro, Henning 2008: *Boligen mellem natvægterstat og velfærdsstat: bygge- og boligpolitik i København 1850-1930*. b. II, s. 490-491
- Chakrabarty, Dipesh 2009: "The Climate of History: Four Theses". *Critical Inquiry* 35, no. 2. s. 197–222.
- Christensen-Dalsgaard, A. S (red.) 2019: *Det badende menneske: nedslag i badets kulturhistorie*. København: Baggrund.
- Dahlkild, Nan og Floryan, Margrethe 2018: *Sommerlandets arkitektur: drømmen om det gode liv*. København: Museum Tusulanum.
- Damkjær, Søren 1995: "Disneyland og disneyvand". *Forum for Idræt*, Vol. 11, s. 115-112.
- Damsholt, Tine 2012: "Diversitet og museale heterotopier: om naturalisering og nationalisering af kulturel diversitet i migrantnationer". *Nordisk museologi* (trykt udg.) (2)
- Fiske, John 2010: *Understanding Popular Culture*. London: Routledge.
- Foucault, Michel 1986: "Of Other Spaces". *Diacritics*, vol. 16, nr. 1. (S)
- Hofmeister, E (red.) 2004: *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. [1. oplag]. Silkeborg: Aqua Ferskvands Akvarium.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. 1995: "Kulturindustri. Oplysning som massebedrag". *Oplysningens Dialektik*, Gyldendal, s. 178-238.
- Knudsen, Anne-Mette 2016: *Vandets kulturhistorie i Danmark*. 1. oplag. Horsens: Horsnæs.
- Knudsen, Inger Bjørn; Isager, Lotte; Andersen, Mette Lund og Theilhede, Ida 2022: "Klosterheden Plantage: En skov af træer og heterotopier". *Kulturstudier*, årg. 13 nr. 12, s. 12–37.
- Knudsen, K. Esmann 2019: *Havernes kulturhistorie: paradiset på jord*. København: U Press

- Lærkegård, Niels; Oldin, Knud og Bentsen, Hans Chr. 2006: *Historien om Lalandia*. [1. oplag]. Rødby: [Lalandia A/S].
- Löfgren, Orvar 1999: *On Holiday*. University of California Press.
- Miller, Daniel 2005: *Materiality*. Durham, N.C: Duke University Press.
- Møller, Verner. 1997: "Genius loci – om idrætsrum som hoved-steder". *Forum for Idræt*, 13(1). DOI: <https://doi.org/10.7146/ffi.v13i0.31785>
- Paludan, Helge 1985: *Århus bys historie: fra vikingetid til nutid*. 2. oplag. Århus: Husets Forlag.
- Sedlak, David L. 2014: *Water 4.0 : the Past, Present, and Future of the World's Most Vital Resource*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Schmidt, Lars-Henrik og Kristensen, Jens-Erik 2004: *Lys, luft og renlighed: den moderne socialhygiejnes fødsel*. [1. oplag]. København: Akademisk Forlag.
- Sommer, Anne-Louise 2003: *De dødes haver: den moderne storbykirkegård*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Swyngedouw, Erik 2004: *Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power*. Oxford University Press.
- Trentmann, Frank 2016: *Empire of things: how we became a world of consumers, from the fifteenth century to the twenty-first*. London: Allen Lane.
- Tvedt, Terje; Chapman, Graham og Hagen, Roar 2006: *A history of water*. London: I.B. Tauris.
- Wiltse, Jeff 2007: *Contested waters a social history of swimming pools in America*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Trykte kilder

- B.T. 1/5/1969
- Bornholms Tidende 2/7/2008
- Dagbladet Ringsted 27/2/2002
- Folketidende 18/12/2014
- Fredericia Dagblad 15/10/2008
- Lolland Falsters Folketidende 5/5/2000
- Social-Demokraten 21/02/1932
- Vejle Amts Folkeblad 19/12/2007
- Vejle Amts Folkeblad 18/1/2008
- Vejle Amts Folkeblad 22/10/2008
- Vejle Amts Folkeblad 30/1/2009
- Vejle Amts Folkeblad 23/4/2009
- Aarhus Stiftstidende 13/9/1933
- Aarhus Stiftstidende 30/4/1966

Links & Online materiale

- Bolius, n.d.: Reducer din vandregning. Link: <https://www.bolius.dk/reducer-din-vandregning-17279> (Besøgt 14-08-2023)
- Capital of Children, n.d.: Billund er Børnenes hovedstad. <https://capitalofchildren.com/da/om-capital-of-children/> (Besøgt 14-08-2023)
- Dagbladet Ringkøbing-Skjern, 9/6/2022: Søndervig-Købmand hyldet: det var ikke blevet til noget uden Keld Hasnen. (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://dbrs.dk/hvidesande/soendervig-koebmand-hyldet-ved-lalandia-aabning-det-var-ikke-blevet-til-noget-uden-keld-hansen>
- Dagbladet Ringkøbing Skjern, 24/6/2021: Lalandia bliver alligevel ikke nordens største. Link: <https://dbrs.dk/erhverv/lalandia-i-soendervig-bliver-alligevel-ikke-nordens-stoerste> (Besøgt 14-08-2023)
- Dagbladet Ringkøbing Skjern, 9/6/2022: Se billederne fra Lalandias åbning: Sofie og alle de andre fik debut i spritnyt badeland. Link: <https://dbrs.dk/hvidesande/se-billederne-fra-lalandias-aabning-sofie-og-alle-de-andre-fik-debut-i-spritnyt-badeland> (Besøgt 14-08-2023)
- DR, Danmarks Radio, Anne Danielsen Gille, 24/07/2023: Græsk hedeboølge skaber perfekte forhold for naturbrande – og global opvarmning spiller ind, siger klimaekspert (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://www.dr.dk/nyheder/vejret/graesk-hedeboelge-skaber-perfekte-forhold-naturbrande-og-global-opvarmning-spiller>
- DR, Danmarks Radio, Mathias Oldager, 10/08/2023: Oversvømmelserne i Norge forventes at blive værre: I Hønefoss er vandstanden steget over natten (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://www.dr.dk/nyheder/udland/oversvoemmelserne-i-norge-forventes-blive-vaerre-i-hoenefoss-er-vandstanden-steget>
- DR, Danmarks Radio, Rasmus Christiansen, 11/08/2023: Dødstallet stiger efter naturbrande i Hawaii: 'Sandsynligvis den største naturkatastrofe i delstatens historie' (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://www.dr.dk/nyheder/udland/doedstallet-stiger-efter-naturbrande-i-hawaii-sandsynligvis-den-stoerste>
- DR, Danmarks Radio, Ulla Abildtrup, 11/09/2023: Næsten hver anden fisker er stoppet (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://www.dr.dk/ligetil/indland/naesten-hver-anden-fisker-er-stoppet>
- Dansk Sprognævn, 2017, klimaskam (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://dsn.dk/ordbog/noid/klimaskam/>
- Den Store Danske, Katherine Richardson, 20/04/2023: Antropocæn (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://denstoredanske.lex.dk/Antropoc%C3%A6n>
- Den Store Danske, Jørgen Hansen, 11/05/2023: Lalandia (Besøgt 14-08-2023). Link: <https://denstoredanske.lex.dk/Lalandia>
- Lalandia Søndervig hjemmeside, n.d.: Lalandia Søndervig. Link: <https://www.lalandia.dk/da-dk/s%C3%B8ndervig> (Besøgt 14-08-2023)

Lalandia reklame, Youtube, n.d.: Lalandia har alt hvad der skal til. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=IFeSI--UMhk> (Besøgt 14-08-2023)

Sweco, n.d.: Nytænkende varmecentral for Lalandia. Link: <https://www.sweco.dk/showroom/nytaenkende-varmecentral-for-lalandia/> (Besøgt 14-08-2023)

Thelle, Mikkel og Høghøj, Mikkel, n.d.: Entangled Fluid cities. Link: <https://cas.au.dk/entangled-fluid-cities> (Besøgt 14-08-2023)

English summary

The Cultural history of the water park

This article explores how water functions and what it signifies within institutionalized spaces. We investigate the transformation of water spaces into commercial amusement-oriented water parks drawing on Horkheimer and Adorno's concept of the culture industry. Additionally, we analyze how the water spaces impact and are influenced by visitors. By introducing Michel Foucault's concept of "Heterotopias," we conduct a critical analysis of the water park as a space accommodating and staging deviating practices in water use. This analysis is based on two autoethnographic visits to the water parks in the holiday centre Lalandia in *Søndervig* and *Billund*. Furthermore, our spatial analyses lay the groundwork for a discussion of whether the water park remains relevant in the 21st century, considering the challenges posed by climate change and resource scarcity.